

2013. szeptember 22. 9:14, <http://www.dfdaily.com/html/2529/2013/9/22/1074647.shtml> letöltés időpontja: 2014. május 7.

LI Gongming¹: Kornai „A gondolat erejével”... „Let the sunshine in”

Először a "Növekedés, hiány és hatékonyság" című könyv kapcsán ismertem meg Kornai nevét.² A művet 1986-ban publikálták Kínában, az első kiadás 38 000 példányban jelent meg az első kiadás, ami manapság elképzelhetetlen. A mű központi gondolata – a növekedés hajszolása káros következményekkel is járhat – évekkel később is, még mindig rendkívüli gyakorlati jelentőséggel bír.

Ugyancsak 1986-ban jelent meg "A hiány" kínai kiadása, ami miatt „Kornai-lázban” égett az ország és ezzel együtt belevésődött a szakma tudatába a hiány fogalma. Később, 2007-ben olvastam "A szocialista rendszert", amely érdekes módon a „káderek referenciakönyve” besorolást kapta. A könyv pesszimista konklúziója szerint a szocializmus nem képes kilépni a saját árnyékából, részleges reformoknak nincs értelme, teljes rendszerváltoztatásra van szükség. A kínai kiadás előszavában leírta, hogy bár Kína saját tudósainak kutatómunkájára van szükség az országot érintő kérdésekkel kapcsolatban, nem állítaná azt, hogy a könyv nem vonatkozatható Kínára.

Ám az igazi Kornai-láz valószínűleg csak *A gondolat erejével* után jön el.

Úgy gondolom, hogy Kornai János *A gondolat erejével* című műve (Shanghai People's Publishing House, 2013 május, fordította An Jia és Zhang Han) történelmi reflexiót és erkölcsi bírálatot nyújt számunkra, amelynek mély hatása és jelentősége messze túlmegy a közgazdaságtan határain, sőt, a jelenen túl a jövő felé mutat.

Wu Jinglian a könyvhez írt bevezetőjében „a legfontosabb Kornai-műnek” nevezte a memoárt. Elgondolkodtató, hogy egy nagyközönség számára írt intellektuális önéletrajz vajon fontosabb-e, mint *A hiány* vagy *A szocialista rendszer*, amelyek Friedrich Hayekéval vetekedő presztízst és hírnevet szereztek Kornainak. Wu Masahiko Aokit idézte magyarázatképpen, aki a memoár hongkongi kiadásához írt ajánlásában következőképpen értékelte a művet: „korunk egyik vezető társadalomtudományi tudós értekezése, egy, a tudományos alkotás etikájáról és pszichológiájáról képet mutató tükör.” A mű megmutatja, hogyan kellene egy társadalomtudósnak küzdenie az igazságért és a nép jólétéért. (2. old.)

Egyes vélemények szerint a kínai olvasók számára *A gondolat erejével* olyan tiszta tükör, amelyben visszatükröződik a társadalmunk, a kor, amelyben élünk, és mi magunk is. Kornai is világosan kifejtette: „Biztos vagyok benne, hogy az én tapasztalataim ismerősek a kínai értelmiség számára, akik választásaimból, az általam átélt helyzetekből és történésekből magunkra ismernek.” Sőt, példával is szolgált: „Magyarországon és Kínában is, az emberek akaratauk ellenére, megaláztatás, vagy akár súlyos fizikai erőszak miatt gyakorolnak önkritikát. De akármennyire is hitelét veszített fogalom az 'önkritika', akkor is muszáj önvizsgálatot tartani.” (A kínai kiadás előszavából.) *A gondolat erejével* egyik központi témája tehát az, amit Aoki említ: a „tudományos alkotás etikája és pszichológiája”, avagy hogyan lehet a kutatói pályafutás során kitartani az értelmiségi morál és méltóság mellett. (Kornai szavaival, „let the sunshine in”.)

Az alcím – *Rendhagyó önéletrajz* – jelzi, hogy a könyv más, mint amit megszokhattunk általában önéletrajzoktól. Kornai szerint a „rendhagyó” ebben az esetben azt jelenti, a történések elbeszélésén túl a szocio-politikai problémák és események kapcsán viszonylag különálló „miniesszéikben” fejtette ki gondolatait. Továbbá, a könyv „alapjában véve intellektuális önéletrajz,” amely magába foglalja a szerző életének politikai, közéleti és szakmai vonatkozásait, valamint az ezekhez kapcsolódó személyes relációkat. A tartalmi vonatkozásokon túl figyelemreméltó a források rendhagyó volta is. Az előszóban írta: „Különös izgalommal töltött el az egykori titkosszolgálatok iratainak tanulmányozása. Az újabb magyar törvények lehetővé teszik, hogy az állampolgár hozzáférjen a vele kapcsolatos anyagokhoz. Nyomasztó, olykor megrendítő élmény volt olvasni a besúgók jelentéseit, a politikai pereket előkészítő rendőrségi nyomozások jegyzőkönyveit, államvédelmi és hírszerző tisztek feljegyzéseit. Könyvemben számos rám

¹ A szerző a Dong Fang Daily nevű lap munkatársa

² A dőlt betűkkel szedett bevezető rész nem szó szerinti fordítás, hanem a fordító által fogalmazott tartalmi összefoglalás.

vonatkozó politikai rendőrségi és titkosszolgálati dokumentumot ismertetek.” (5. old.) Ezzel visszatértünk a már tárgyalt, jelenlegi kutatásokban tapasztalható, történelmi források, „ideológiai fegyverként” való felhasználásának problematikájához. Természetesen ez az intézmények „belső referenciájánál” és más történelmi anyagoknál sokkal nagyobb jelentőségű politikai és erkölcsi reflexiót kínál. Például a mű 115-dik oldalának lábjegyzetében olvashatjuk: „Az egyik ilyen beszélgetés Fekete lakásán folyt. Amint az most a rendőrségi iratokból kiderült, ekkor már lehallgatták, mi hangzik el a lakásban. [...] A lehallgatást végző és feldolgozó rendőrségi emberek nem tudták jól követni a beszélgetést, amikor az a kérdés vetődött fel közöttünk. kinek-kinek mennyi erkölcsi ereje lenne a kínzással szembeni ellenálláshoz. Amikor 46 évvel később olvasom a jelentés szövegét, amely tele van kipontozott részekkel és kérdőjelekkel, ellentmondásos érzések töltenek el. A legszívesebben kinevetném a rendőrség embereinek bárdolatlanságát és tudatlanságát, a jelentésben hemzseggő ostoba félreértéseket, ha – ennyi év elteltével – nem háborítana fel újra a szabad gondolat zsarnoki felügyelete, az aljas behatolás az emberek személyes beszélgetéseibe.” Még inkább vegyes érzelmek töltötték el, amikor a titkos iratokból megtudta, hogy vele tizenhét éven át szoros barátságban lévő személyek (kb. tizenvalahányan voltak) jelentettek róla. Az anyagok között szerepelt többet között amerikai professzor által írt levél fénymásolata, lista azokról, kikkel beszélgetett telefonon, vagy külföldi tudományos útjairól szóló jelentés... Ez két kérdést érint: az egyik, hogy a magyar törvény előírja, hogy az állampolgároknak joguk van megtudni az akták tartalmát, hogy kik árulták el őket (168. old.); az azonban továbbra vitatott, hogy tartalmukat közzé lehet-e tenni különböző kiadványokban. Kornai, ezzel a morális és érzelmi dilemmával szembesülve, bátor és körültekintő döntést hozott.

Súlyos erkölcsi és lelkiismereti dilemmák kísérik Kornai egész életútját és választásait: a legfontosabb, hogy politikai ébredése után hogyan találja meg a politikai lelkiismeret és a tudományos kutatás között lelki egyensúlyát. Az erőszak és a hazugság megismerésével kezdődött meg az őszinte hitből és munka fanatizmusából való magához térés. A szembesülés előtti időszakot is mélyrehatóan elemzi: leírta, hogy a kognitív disszonancia redukció elméletének védelmi mechanizmusai miképpen homályosították el látását. Ez sokat segíthet abban, hogy megértsük az értelmiségiek megismerési és gondolati reformjával kapcsolatos kérdéseket.

Az egész könyven átívelő, leginkább figyelemreméltó téma a politika és a tudomány közti jogi, morális, a barátságról, valamint az emberi gyarlóságról szóló dilemmák és konfliktusok. Az 1956 októberi történések után a következő döntésre jutott: „Elhatároztam: úgy választom meg politikai tetteimet, hogy ne kerüljek a kínvallatók kezére. [...] Félttem a kínzástól. De legalább annyira félttem attól is, hogy – ha meggyötörnek, és nem leszek képes megőrizni tartásomat – nemcsak magamat, de másokat is elárulhatok. Ettől a gyalázattól is meg akartam óvni magam, amikor elhatároztam, hogy elzárkózom az illegális akcióktól. Saját korlátaim keserves és józan felismerése volt az egyik indítéka ennek a felismerésnek.” (115. old.) De tudta, hogy nem volt pontosan meghatározva, hol húzódik a határ a legalitás és az illegalitás között. Például az általa humanitárius tevékenységnek gondolt pénzgyűjtés³ konspirációnak és törvényszegésnek tekintették. (121. old.) Arról, hogy hogyan kell kérdésekre válaszolni vallatás közben, ezt írta: „A helyzet nehézsége nem azzal kapcsolatos, hogy a kihallgató és a kihallgatott intelligenciája és informáltsága viaskodik egymással. Az igazi dilemma morális jellegű. [...] az emberi tisztesség elemi követelményeit írtam elő magamnak, és ezeket igyekeztem, amennyire csak tudtam, betartani.” (117. old.) Továbbá, arra törekedett, hogy ne mutasson kétféle arcot (egyét Magyarországon, egy másikat Nyugaton). „Ez nem volt könnyű feladat, hiszen a Nyugat szabad atmoszférája nagyobb szókimondásra készíti az embert, mint a fenyegetések, feljelentések, besúgások, cenzúra, vádaskodások által kialakított otthoni légkör. Erre a magamnak felállított szabályra készített egyrészt az önvédelem. [...] Másrészt, az önvédelmi szándékon túlmenően, morális szempontok alapján is visolyogtam a 'kétarcúságtól.’” (174. old.) Megható a „barátsággal” kapcsolatos visszaemlékezése: „A mi körünkben nem szokás ezt a minősítést könnyelműen osztogatni. A 'barát' szónak rangja van. Barátok nélkül elviselhetetlen lett volna diktatúrában élni.” (122. old.)

A berlini fal leomlásának huszadik évfordulójára rendezett konferencián elismeréssel, de éles kritikával is illette egy kínai tudós által a kínai reform alapjairól írt tanulmányát, mivel véleménye szerint az figyelmen kívül hagyott fontos politikai tényezőket. (lásd Xu Chenggang A gondolat erejével és az ember ereje – tanárom, Kornai János). Elvégre Kornai nagyon más, mint a Stiglitz-féle „Kína-szakértők.”

Szerkesztő: ZHOU Zijing

Fordította: Hu Shenshen

³ a bebörtönzött politikai foglyok számára (a szerkesztő)